

PANKOVITS JÓZSEF

Giorgio Napolitano, az Olasz Köztársaság XI. elnöke

Az olasz köztársasági elnökök sorába nem a legnépszerűbbként fog bevonulni Giorgio Napolitano. Az elismerésnek ez az olykor vitatott, sajátos módja egyelőre az ugyancsak igen magas életkort (96 évet) megélt Sandro Pertinire vár, aki sorrendben a hetedik elnök volt 1978–1985 között. Ám az idén 90 éves, pihenésre vágyó és januárban ezért tisztéről leköszönt Napolitano is igényt tarthat egyfajta elismerésre. Még életében emelt föl, büszkén mondhatja el, hogy a legmagasabb közjogi funkcióban sokat tett Itália politikai intézményeinek stabilitásáért, az olasz államiságnak, az ország 150 éves egységének integer megőrzéséért, az alkotmányossági előírások betartásáért és mindenekelőtt a kiszámítható, és ha nem is mindig huzamosan hivatalban levő, de az intézményes folytonosságot biztosító kormányok életben tartásáért. Öten kaptak tőle kormányalakítási megbízást: Romano Prodi, Silvio Berlusconi, Mario Monti, Enrico Letta és a jelenleg is kormányzó Matteo Renzi. Ha ez utóbbit kiemeljük a sorból – mivel Napolitano utódának elnöksége alatt fogja kitölteni hivatali idejét –, a többiekéről elmondható: az olasz kormányok átlagos élettartamánál hosszabb ideig, két-két éven át fungáltak, Berlusconi háromig bírta. Összességében ez nem rossz statisztika. Mind az intézményekre (elsősorban a kormányzásra, a parlamenti munkára), mind pedig a nemzeti összefogás irányába terelt társadalmi egységre, az ország területi épségére leselkedtek bizonyos veszélyek – gondoljunk csak az Északi Liga szecessziós elképzeléseinek közéleti aknáira, vagy

az ötcsillagos mozgalom felelőtlen, a politikai stabilitást kikezdő akcióira. Az idős államférfi – miután 2006-ban megválasztották, és hétéves hivatali idejének lejárta után 2013-ban újraválasztották, de ekkor már csak rövid, átmeneti időre vállalta az elnökséget – korát meghazudtoló szellemi és fizikai erővel kilenc éven keresztül dacolt ezekkel a veszélyekkel. Ha eközben egy-egy száraznak vagy banálisnak tűnő nyilatkozata, esetleg valamely döntése vitát váltott ki, tevékenységének értékelésében a kiegyensúlyozó, a nemzeti egységet pártatlanul szem előtt tartó, az alkotmányosságot védő politikája lesz majd a meghatározó. Bírálták, amiért Berlusconi bírósági ügyeivel kapcsolatban elnézőnek tűnt, amiért Montit „európai uniós nyomásnak” engedve, a nemzeti szuverenitáson csorbát ejtve (Angela Merkel javaslatára?) bizta meg kormányalakítással, és amiért egyik munkatársa illetéktelenül – netán Napolitano tudtával avagy anélkül – telefonbeszélgetést folytatott a maffiakapcsolatokkal meggyanúsított egykori belügyminiszter, a volt kereszténydemokrata politikus, Nicola Mancino ügyében. Mindezek részben elhanyagolható, részben mondvacsinált ürügyek, amelyek legfeljebb árnyalhatják Napolitano megítélését.

Tulajdonképpen egész életútja predestinálta a köztársasági elnökségre – ha lehet ezt állítani róla mint ex-kommunistáról (ex ide vagy oda, Olaszországban ő az első kommunista, akiből köztársasági elnök lett). Élvonalbeli olasz politikusok, pályafutásuk megkoronázására, legáhitottabb céljuknak tekintik ezt, annak ellenére, hogy a politológiai szaknyelv az olasz elnököt per definitionem „csak” közepes erősségűnek számítja. A miniszterelnök, a parlament két háza szélesebb körű hatalommal bír a részben formális, kevésbé tényleges hatalmi jogkörrel felruházott elnöknel, akit a további hatalmi ágak (a politikai pártok által csaknem intézményesített „pártokrácia”, a jogállamisági szolgálatok és szolgáltatások, a média-ellenőrzés és a tagolt) közvélemény erősen korlátoznak. Több rendkívül befolyásos és tekintélyes személyiség kívánta megvalósítani ezt az álmát, a jellegzetes római dombra, a Quirinale magaslatára emelt palota meghódítását, ám hiába. Hogy mást ne említsünk, maradjunk csak Amintore Fanfani és Giulio Andreotti

(az „isteni Giulio”) nevénel, akik a kereszténydemokrata párt eminens alakjaiként kimondva (vagy szándékukat gondosan leplezve) megpályázták a címet, de sikertelenül, nem különben Silvio Berlusconi, aki méltatlanul, ám háromszoros parlamenti választási győzelme után nem rossz esélylatolgatásból ugyancsak aspiránsnak iratkozott. Napolitano 2006-ban, megválasztásának évében nem ambicionálta a Quirinalét – kommunista múltja miatt nem táplálhatott megalapozott reményeket –, de amikor felmerült a neve, nem tért ki a kihívás elől, és fel is jutott a nevezetes halomra. Természetesen nem azért, mert politikai múltja (kommunista ide vagy oda) tiszta, hanem azért, mert bölcsessége és érettsége, az intézményi rend iránt mindenkor tanúsított elkötelezett felelőssége, politikai arányérzéke – volt pártvezető, sok ciklusban parlamenti képviselő, parlamenti frakcióvezető, a képviselőház elnöke, európa parlamenti képviselő, belügyminiszter – alkalmassá tette az elnökségre. A választási lehetőségek közül személye kétségkívül kiemelkedett, s akik rászavaztak, ismerve életútját, tisztában voltak tudásával, kulturáltságával, az elnökség betöltéséhez szükséges felkészültségével. Valószínűsíthető azonban, hogy nem jelölték volna államfőnek, és meg sem választják, ha 2006-ban a parlament két házában és a régiókból küldött ún. nagy elnökválasztók körében a közép-bal együttes erejével nincs meg a kellő többség. (Az olasz köztársasági elnököt a Szenátus és a képviselőház tagjaiból, valamint a területi küldöttekből álló testület választja – az első három szavazáson a voksok kétharmadával, a továbbiakban egyszerű többséggel.)

Napolitano tizenkilenc éves korában szülővárosában, Nápolyban jegyezte el magát a politikával, a kommunista párt helyi szervezeténél. Egy tanult, illetve jogi tanulmányokat folytató tizenkilenc éves fiatalember már nemcsak a politikai széljárást – ez 1944 Nápolyában határozottan kedvezett a kommunizmusnak, és szitokszó sem lett belőle – követő ösztöneire hallgat, hanem tudatos és határozott, van bizonyos politikai ítélőképessége is, melynek birtokában el tudja dönteni, mit, milyen pártot választ és miért. 1944-ben Nápoly lakossága, alighogy felszabadult a német megszállás alól (a város felkelő lakos-

sága önfeláldozó harccal a szövetséges csapatok megérkezése előtt elkergette a németeket) és teleszívta tüdejét a szabadság friss levegőjével, nyomban számot vetett a fasizmus és a háború okozta romhalmazzal, az elkésérítő, a kívülállók képzeletét felülmúló kilátástalan nyomorúsággal. Ismert élnivágásával és találékonyságával úrrá akart lenni a helyzeten. Jól mutatja ezt Roberto Rossellini 1946-ban forgatott *Paisá* című filmjének nápolyi epizódja: egy helyi *scugnizzoról* – a szó a mi srácunknak felel meg – szól, aki a részegségének, netán másfajta mámorának álmát alvó felszabadító afroamerikai katona lábáról halkán lelopja a bakancsot. A jelenség városi léptékét, a különös város elidegeníthetetlen vonását Paolo Emilio Taviani sokszoros kereszténydemokrata miniszter, egykori genovai partizánvezér tárta elénk a budapesti Történettudományi Intézetben 1986-ban tartott előadásában: a leleményes nápolyiak, hogy anyagi javakban mutatkozó szűkölködésüket mérsékeljék, egyebek közt leszereltek és elcsentek minden mozdítható felszerelést, élelmet egy amerikai hadihajóról.¹

Az adott helyzetben, mint korábban az antifasiszta ellenállás megszervezésében is, az Olasz Kommunista Párt emberei beszéltek világosan, érthetően a tennivalókról. Nemcsak a nápolyiakhoz szóltak, hanem az egész országhoz intézték felhívásukat, amellyel antifasizmust és kibontakozást, demokráciát és újjászületést hirdettek. A feleszmélő városban megjelenő Palmiro Togliatti, a párt első embere, aki a Kommunista Internacionálé moszkvai kötelékéből gyorsan visszahelyezkedett hazájának viszonyaiba és valóságába. Nagy hatást gyakorolt az olyan fiatalokra, mint Napolitano és barátai, akik között művészek, írók, színházi és filmrendezők, újságírók is voltak, a többen később országos hírű figurái lettek az olasz kultúrának: Giuseppe Patroni Griffi színházi rendező és forgatókönyvíró, Luigi Compagnone, Raffaele La Capria és Antonio Ghirelli írók, Francesco Rosi filmrendező. Ezek a fiatalok eredetileg a fasiszta egyetemi csoportokban (GUF – Gruppi Universitari Fascisti) tevékenykedtek, s már egy ideje élesen bírálták a még működő,

¹ Hasonló esetekről, a felszabadított Nápoly közállapotairól lásd Norman LEWIS: *Nápoly 1944*. Európa, Budapest, 1989. részletesen

de halálra ítélt rendszert, annak bűnös katasztrófapolitikáját. Így amikor Togliatti előadásában, szónoklataiban visszaigazoltak érzékelték nyiladozó, de szilárd felismeréseiket, azok számára, akik hajlottak az OKP-hoz való csatlakozásra, a beiratkozás előtt nem lehetett többé akadály. (Napolitanón kívül többek között Ghirelli is belépett az OKP-ba, ahonnan 1956-ban váltott át a szocialistákhoz; egy időben ő volt Pertini, majd Craxi miniszterelnöki sajtófőnöke.) Nápoly 1944/45-ös miliójében elhanyagolhatatlan tényező volt a kommunista jelenlét. Togliatti körül gyülekezett az olasz Dél (Mezzogiorno) egész kommunista mozgalma. A Dél fővárosától, Nápolytól Palermóig a párt minden aktivistája, tette kész harcosa megfordult a Vezúv tövében, valamennyiükben izott a lelkesedés, lángolt az akarat, a tudat, hogy ütött az óra. Később ez a hangulat megismételhetetlen; az akkor csatlakozók legtöbbszörének a sorsa azonban egyszer s mindenkorra összefonódott a párttal. Napolitano köztük volt. Togliatti nápolyi szereplésének – úgy vélem – Napolitano számára volt még egy életre szóló momentum: a párt vezetője, tekintettel a világpolitikai összefüggésekre, a nemzetközi antifasiszta koalícióra, azt hangsúlyozta, hogy a németek, a nácik és az olasz fasiszták végleges legyőzéséhez amolyan „össznépi” szövetkezésre van szükség, melybe bele kell foglalni a monarchistákat is. Délen, jelesül Nápolyban, az egykori királyvárosban a monarchia hívei alkották a többséget. Togliatti e helyzetben olyan nemzeti egységpolitikát szorgalmazott, amely a fasiszták támogatásának a lehetőségét a legminimálisabbra csökkenti, lábuk alatt a legszélesebben égeti föl a talajt, mert ez lehet a legeredményesebb módja az antifasiszta összefogásnak. A Togliatti-féle stratégia és taktika mélyen beivódott Napolitano fiatal intellektusába, miközben az élemedett „elvtársak” és főleg a radikális szocialista szövetségesek nehezebben emésztették meg. Ennél azonban sokkal fontosabb volt Togliatti stratégiájának megértése és elfogadása társadalmi méretekben. Az ország jövőjét tekintve, mint tanulság, máskor, más és más körülmények között alkalmazható útmutatássá vált az olasz kommunisták, személy szerint Napolitano számára.

Napolitano szokatlan gyorsasággal a párt „kádere” lett, s vezető beosztásokat kapott. Togliatti bátran nyúlt az egészen fiatal, kezdő aktivistákhoz, komoly próbatételek elé állította őket, mivel a Mezzogiorno ország részben nagy szükség volt rájuk a párt szervezésében, struktúrájának megteremtésében. A feladat egyszerre volt embert próbáló és emberfeletti: az elmaradott régióban gyenge volt a párt, a faszizmus bukása után viszont felszínre kerültek a legsúlyosabb gazdasági-szociális ellentmondások a munkanélküliségtől és a földbirtokszerekezettől kezdve a politikai jobboldal mögé sorakozó klientelista-maffiózus befolyásolás kiterjedt hálózatának minden visszahúzó tehertételéig. A küzdelem és a haladás távlatát mégsem volt teljesen reménytelen: Szicília, Calabria és más déli területek parasztjai elfoglalták és művelés alá fogták a latifundiumok földjeit, szembeszálltak a maffiával. Az egész társadalom figyelme ráirányult a Dél megoldatlan kérdéseire. Napolitano első országos jelentőségű pártmunkája az volt, hogy felügyelje és vezesse a Mezzogiorno-politikát ott helyben, Nápolyban; ez hosszú évtizedeken át az OKP fontos „szakpolitikai” ügye volt, s Napolitano első politikai „iskolája” is. Feltehetően alaposan ismerte a Mezzogiorno-problematikát, hiszen szinte izzott tőle a légkör. A Délhez kötődő nápolyi értelmiség különböző generációinak képviselői – már Pasquale Villari (1826–1917), majd Guido Dorso (1892–1947), Gaetano Salvemini (1873–1957) és mások szenvedélyesen fordultak a közvéleményhez, s megoldásokat sürgettek; javaslatukat a párt saját hangsúlyaival aktualizálva, hatékonyan beépítette a programjába, és a megvalósításukért folytatott harc élére állt. Nem meglepő, hogy évtizedekkel később Eric J. Hobsbawmmal folytatott beszélgetéseiben² többször kitért a Mezzogiorno ügyére, a háború utáni évek tapasztalataira, mint azokra, amelyek szervesen illeszkedtek az OKP déli meggyökeresedésének, egyben a nemzeti egység új megközelítésének, az Észak–Dél ellentét felszámolásának aprólékos, Togliatti irányításával folyó munkájához. Azért a fogaskerekek mégsem gördültek tökéletesen és olajozottan. Hiányoztak az

² *Intervista sul PCI*. Laterza, Bari, 1976.

ipari munkásság nagy tömegei, így a Mezzogiornón göröngyösebb, görcsösebb a pártmunka. Togliatti az 1946. januári pártkongresszuson utalt a gondokra: „A munkában... óriási nehézségekbe ütközök, és nem tudni, hogyan lehet ezeknek elejét venni. A legjobb káderek máshol vannak, és az itteniekben, eltekintve néhányuktól, még ha elég mozgékonyak is, nem világos, hogy meg lehet-e bízni (értsd: a képességeikben. – P. J.). Meg kell mondani az elvtársaknak, hogy minden áron és minden lehetséges úton-módon utánpótlást kell küldjenek nekem, ha nem is első osztályúakat, mert itt (Délien) mindenki hasznosul. A párt országosan valójában nagyon erős, a tekintélye is megnőtt, de szervezeti szempontból még nagyon gyenge, és ami a politikai irányvonalát illeti, azt csak annak a tekintélyére lehet alapozni, aki irányít, és csak minimális mértékben a párthoz csatlakozók érettségére.”³ Hogy Togliatti Napolitano érettségére gondolt-e, az ma már kideríthetetlen, ám hogy az ifjú káder „hasznosult”, arra mérget vehetett már akkor is. Nem véletlen, hogy Napolitanót a párt egy másik országos szintű vezetője, családja révén Salernóhoz szorosan kötődő vérbeli „meridionalista”, Giorgio Amendola vette szárnyai alá és egyengette pályafutását. Amendola avatta be Napolitanót a Gramsci által megalapozott kommunista „meridionalizmus” jellegzetességeibe, nevezetesen az iparosodott Észak munkásságának és a Dél agrárproletariátusának egymásra utaltságára, ami akkoriban az OKP nemzeti egységpolitikájának is alapja volt, s egyben politikai sikerének egyik forrása. A párt támogatta a földfoglalókat, s nem hátrált meg a maffia előtt. Síkra szállt a déli területek gazdasági fejlesztéséért, felvette a küzdelmet az elmaradottság minden gazdasági, szociális és kulturális formája ellen, s egy pillanatra sem hagyta nyugton a kormányzati szerveket és a gazdasági-politikai hatalmasságokat afelől, hogy a Mezzogiorno ügyei halaszthatatlanok, minden további késedelem tűrhetetlen. Napolitano sem volt rest szerepet vállalni ebben a politikában, még hozzá úgy, hogy a helyi igényekkel összhangban eleget tegyen a párt „elvárásainak”, ahogyan ez a fia-

³ FRANCO De Felice: Togliatti e la costruzione del partito nuovo nel Mezzogiorno. In: *Togliatti e il Mezzogiorno*. I. k. Editori Riuniti, Roma, 1977. 45.

tal káder esetében „dukált”. Nem kell meghökkenni azon, hogy stílusa, szóhasználata, a pártvonalhoz való hűsége egyezett a korabeli normákkal, kiszolgálta azokat, azaz kiszolgálta az állami politikával, az állami monopolkapitalizmussal konfrontálódó pártpolitikát. Jól tanúsítják ezt az 1950-es évek derekán közzölt publikációi (eredetileg pártösszejöveleteken elmondott beszédei) a párt Mezzogiorno-politikájának segítésére rendelt folyóiratban (*Cronache meridionali*). Például: „...ezeknek az éveknek a tapasztalata... annak felmutatása, hogy nem egyszerűen csak a mély szerkezeti kiegyensúlyozatlanságokat meghaladó koncepció politikáját követeljük. Vagyis nem elégszünk meg a rendszer egyszerű integratív és korrekciós beavatkozásaival, nem akarunk a rendszeren belül annak tartozéka maradni. Az állami beavatkozás nem jelentheti valamiféle békés szabályozó beavatkozás módszerét, hanem harci akció, amely semlegesíti és fokozatosan kiküszöböli a monopóliumoknak az olasz társadalomra és gazdaságra nehezedő nyomasztó súlyát, az általuk okozott rendellenességeket és egyensúlytalanságokat”, amelyek mind, egytől egyig, a Mezzogiornót sújtják.⁴ Mindez nem csak retorika, szöcséplés, mindennapos agitáció volt a fiatal Napolitano részéről. Belevetette magát a gyakorlati szervezőmunkába, figyelemmel kísérte a konkrét ügyeket és az állami intézkedéseket, utánajárt a dolognak, ellenőrizte az intézkedéseket a párt aktivistáival karöltve összegezte a tapasztalatokat, részt vett a politikai, szakszervezeti és kulturális „harci akciók” megtervezésében, kivitelezésében.

1956-ban, az OKP VIII. kongresszusa alkalmával választották be Napolitanót a párt vezető szervébe, a Központi Bizottságba, miután nápolyi tevékenységét osztatlanul elismerték. Gyakorlatilag már három évvel korábban kivívta a bizalmat, amikor először jelölték parlamenti képviselőnek (meg is választották), és mandátumát egy ciklustól eltekintve végig

⁴ Isidoro D. Martellaro: Il contributo di „Cronache meridionali” alla ridefinizione delle forze motrici della rivoluzione italiana (1957–1962). In: *Togliatti e il Mezzogiorno*. II. k. 185–186. – Az idézett Napolitano-cikk a folyóirat 1956/12. számában jelent meg. Hasonló hangvételű írásokat folyamatosan közzöltek mind Napolitanótól, mind más szerzőktől.

sikerült megőriznie. 1956 – mint ismeretes – az olasz kommunisták számára is emlékezetes, drámai esztendő volt. A párt vezetése és tömegeinek nagyobb része a nemzetközi kommunista mozgalomban uralkodó klimatikus állapotoknak megfelelően, melyeket a szovjet párt alakított ki, egyetértett a magyar események „ellenforradalmi” minősítésével, s ebben Napolitano sem volt kivétel. Állásfoglalásukért akkor nagy árat fizettek az olasz elvtársak: egyrészt apadt a párt taglétszáma (szolid becslések szerint 200 000–300 000 embert vesztek el), másrészt ártalmasak voltak a későbbi meddő viták is, amelyek csak a 20. század végi változásokkal jutottak nyugvópontra, amikor a közvetlenül 1956-ban fogant álláspontot felülvizsgálták. Napolitano habozás nélkül revideálta a magyar 1956-ra vonatkozó nézeteit, sőt kezdeményezte az átértékelést. Ennek ellenére az '56-osok nevében Wittner Mária, Rácz Sándor, Balázs Piri László nyílt levélben tiltakozott Sólyom Lászlónál, amiért a forradalom 50. évfordulója alkalmából meghívta hazánkba a köztársasági elnöknek frissen megválasztott olasz partnerét. Szerintük Napolitano 1956-ban „nemzetközi segítséget nyújtott a szovjet gyilkosoknak a magyar szabadságvágy verbefojtásához”.⁵ A tiltakozók nem akartak tudni Napolitano eszmei-politikai revíziójáról, mi több, önkritikájáról sem hallottak. Napolitano 2006. augusztusi közleményében úgy fogalmazott, hogy „a magyarországi eseményekről, a magyar forradalomról és annak elnyomásáról Pietro Nenninek volt igaza” – márpedig a szocialista vezető élesen elítélte a szovjet beavatkozást mint „neokolonialista” cselekedetet.⁶ Napolitano önkritikája, történeti revíziója több volt, mint az egyébként újabb vitákra itthon is, ott is okot adó elmaradó rituális bocsánatkérés a magyar néptől. Ha ezt történetesen megtette volna, akkor azt kéri számon rajta, hogy az MSZMP vendégeként „pihenés céljából”⁷ Magyarországon tartózkodott 1976/77 fordulóján. Egyébként is '56-osaink *szelektív szemrehányók*: a 2006-ban protokollból

⁵ hu.wikipedia.org/wiki/Giorgio_Napolitano

⁶ Lásd a *La Repubblica* terjedelmes összeállítását a lap 2006. augusztus 30-i számában.

⁷ MNL OL M-KS 288. f. II. cs. 4258. ó. e.

meghívott George W. Bushnak nem rótták fel, hogy Amerika cserbenhagyta a forradalmat. Elnöksége alatt mellesleg 90 külföldi utazást tett, s minden alkalommal respektálták személyét és tisztségét, több kitüntető elismerésben is részesült.

Napolitano idővel részben változtatott a monopolitókés körök elleni kérlelhetetlen harci álláspontján. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen a gazdasági és politikai viszonyrendszer, a nemzetközi erőter a globalizmus előretörésével gyökeresen átalakult; ostobaság lett volna egy életen át ragaszkodni az 1950-es évek közepének politikai pozícióihoz és hangvételéhez. Napolitano személyes meggyőződésének változásai fokozatosan mentek végbe, ugyanolyan fokozatossággal, mint amilyenek általában az olasz politika változásai: az olaszok nem ismernek Mao-féle nagy ugrásokat. Napolitano pártjával együtt változott, a párton belül pedig az amendolai szárnyon találta meg a maga helyét. Természetesen nem az OKP-n belüli jobboldali „elhajlásról” van szó, csupán arról, hogy a mérsékelt Amendola vezette csoportnál voltak „baloldalibbak” és még „baloldalibbak”, mi több: léteztek az OKP-tól balra még szélsőbaloldali pártformációk is, melyek felfogásával Amendoláék szembementek. „Jobboldaliságukra” jellemző, hogy a „baloldaliak” közül nem kevesen sűrűn hallattak az Amendolától idegen szovjetellenes hangokat, viszont a belpolitikában Amendolánál radikálisabbak voltak. Tehát a párton belüli „jobb” és „bal” kettéválasztása viszonylagos, jobbára a dialektikus viszonyt jelző megkülönböztetés. Ez az oka annak, hogy a „berlingueri centrum” különleges szerepet játszhatott, illetve hogy az új viszonyok közepette Berlinguer személye vált alkalmassá és nem Napolitanóé, aki Luigi Longo főtitkár utódlásakor alternatívát képezett Berlinguerrel szemben.

Napolitano nem lett kommunista főtitkár, de több fontos vezető tisztséget viselt azok után, hogy 1956-ban a KB tagja lett. Átmenetileg Nápolyban tevékenykedett tovább, de hamarosan Rómába vezetett az útja. 1963-tól folyamatosan tagja volt a vezetőségnek, valamint az OKP KB titkáraként irányította a kulturális, a gazdasági és a külpolitikai területet – nem egyszerre, hanem külön-külön, mikor mit bíztak rá –, tehát a párt egyik legsokoldalúbb vezetőjeként tartották számon. Végül aztán a

politikai intézményekre koncentrálni erejét, azzal egyidejűleg, hogy az olasz közélet, a politikai élet egyre sötétebb válságba zuhant, és elkerülhetetlenné vált intézményeinek átfogó reformja. Ez az időszak az 1960-as és 1970-es évek fordulójától lényegében napjainkig húzódik, mintegy végtelenített folyamatban, s hol a válság egyik, hol a másik aspektusa kerül előtérbe. Napolitano az 1970-es évek első felében ideológiai-kulturális titkára volt a pártnak, majd átvette a gazdasági titkárság vezetését, amiben a „meridionalista” tapasztalat, a szakszervezeti és munkaügyi kérdések ismerete segítette. Az 1970-es évtizedben az OKP lassú, fokozatos fejlődés során eltávolodott az eredeti, 1921-es születésekor vállalt lenini típusú kommunista ideológiától és tapogatódzó, kissé tétova, harmadikutas – „sem szociáldemokrata, sem szovjet típusú” – köztes pályán mozgó, illetve részben a markáns eurokommunizmus által fémjelzett orientációt választotta. A gyakorlati politikában közeledett a nyugat-európai szociáldemokrata pártokhoz. Tevékenysége, nemzetközi politikai irányultsága és kapcsolatainak minősége mindjobban összekötötte velük az OKP-t, de a párt „hivatalosan” nem nyilvánította magát szociáldemokratának. Napolitano – pártmegbízatásból, de személyes meggyőződése és felfogása alapján is – Berlinguer mellett a másik központi egyénisége lett ennek a „virtuális” szociáldemokratizálódásnak és a vele járó külpolitikai nyitásnak, nyitottságnak az európai intézmények, valamint a NATO irányában. Nyilvánvaló, hogy a pártban nem csak ők ketten érezték szükségét e változásnak. A pártvezetés többsége taposta a szociáldemokrácia felé vivő utat, és a tendencia egyik fő exponense a nemzetközi kapcsolatokért felelős Napolitano lett. Az 1970-es években keletkezett írásainak válogatásából szerkesztett könyve címének egyébként Andreottitól kölcsönzött metaforájával (*A gázló közepén*)⁸ kifejezte az 1975–1979-es évek sajátosságát, azt, hogy a párt már nem kizárólag az ellenzéki sáncai mögé kényszerített erő, onnan vívva örökös állóháborúját a hatalomért, noha egyelőre még nem vere-

⁸ Giorgio NAPOLITANO: *In mezzo al guado*. Editori Riuniti, Roma, 1979.

kedte be magát a kormányzás szentélyeibe. A sajátságos helyzet messzeható külpolitikai következményekkel járt.

Az 1975-ös helyhatósági és az 1976-os parlamenti választásokon szerzett fajsúlyos elektorális százalékok (34-36%) legitím tömegtámogatásával az OKP elérte a ráeső szavazatok addigi folyamatos növekedésének a csúcát. Minden harmadik választó neki adta a voksát – ha ennél tovább nem is jutott, az eredmény felülmúlhatatlan volt. Bebizonyosodott, hogy e párt nélkül nem lehet megoldani a válságtól elgyötört ország problémáit, de kormányozni sem. A Berlinguer által javasolt kereszténydemokrata–kommunista „történelmi kompromisszum”, melyet a kereszténydemokrata vezetővel Aldo Moróval megvitattott, fő vonalaiban testet öltött a valamennyi (szám szerint hat) demokratikus párt megállapodásával életre hívott *nemzeti szolidaritás* kormányában. Ez ugyan egyszínű, kereszténydemokratákból álló kormány volt, Andreotti elnökletével, s éppen Moro ellen elkövetett gyilkos terrorista merénylet napján, 1978. március 16-án iktatták be; ámde csakis az OKP-nak a kormány parlamenti többségében való részvételével működhetett, lehetővé téve, hogy a párt hozzáférjen a kormány befolyásolásának és ellenőrzésének eszközeihez. Egyszóval: a párt a hatalom kerítésén belül került oly módon, hogy egyszersmind azon kívül is tudhatta magát, mert a főhatalomtól és annak szerveitől távol tartották. A helyzet tehát bonyolultabb lett, s vitás kérdések sokaságát vetette fel. Vitatták a „történelmi kompromisszumot” mind a bel-, mind a külpolitikában, elleneztek az Egyesült Államok részéről, és sokan nem nézték jó szemmel Moszkvából sem az OKP pluralista, többpártrendszeres demokratikus koncepcióját, erősödő kapcsolatait a szociáldemokráciával. Moszkvában egyébként voltak, akik úgy vélekedtek, hogy az OKP kormányra kerülésével Nyugaton erősödhetnek a szovjet pozíciók. Aldo Moro meggyilkolásával azután a politikai válság tovább mélyült. A „történelmi kompromisszum” és a nemzeti szolidaritás politikája megfeneklett, az OKP-t visszalökték az ellenzékbe, a válság rákos áttételeivel tovább roncsolta a társadalom kohézióját, ám a beteg olasz társadalom mégis kivergődött ebből a példátlan

helyzetből – nem utolsósorban az OKP felelősségvállalásának köszönhetően.

Napolitano írásaiban az egész időszakban jól tanulmányozhatók a párt 1945 utáni evolúciójának dilemmái, közülük is az egyik legfontosabb: miként egyeztethető össze a párt érdeke a nemzet érdekével, hogyan tud egy marxista munkáspárt – „a munkásosztály pártja” – megküzdeni a fejlett Nyugat-Európa egyik országában az ismétlődő gazdasági és szociális válságnak a nemzet egészét sújtó problémáival, s eközben hogyan tudja érvényesíteni a saját, illetve az általa képviselt dolgozó tömegek érdekeit. E dilemma köré csoportosíthatók az OKP útkeresésének különböző kérdései, vezetőinek eszmei és politikai erőfeszítései, végső soron intellektuális és politikai teljesítményük. Napolitano teljesítményéről el kell mondani, hogy pártjáról minden alkalommal mint a munkásosztály nagy pártjáról szólt és írt. Az OKP-t nem lehet kirekeszteni a válság kezeléséből, s vezető ereje lehet a válság megoldásával együtt járó megújulásnak is. A válság összetett jellege folytán megmutatkozott ez a monetáris szempontokban, az inflációban és a költségvetés, továbbá a fizetési mérleg hiányában, de az energiahordozók beszerzésének nehézségeiben is, vagy a munkanélküliségi rátának a fiatal korosztályokat terhelő nagyobb hányadában, a közszolgálatok kifogásolható színvonalában, a környezetvédelem hiányosságaiban, a morális kérdésekben, a burjánzó korrupcióban) a munkásosztály és más dolgozói kategóriák aktív részvétele nélkül megoldhatatlanok a problémák. Hiszen a dolgozók nagy számarányára való tekintettel elkerülhetetlen, hogy az áldozatok, a megszorítások ne az ő vállukra nehezedjenek, ne ők vállalják a válságkezelés orozslánrészét, ne ők vállalják a termelőmunka dandárját. Napolitano azonban figyelmeztet: az áldozatvállalás nem egyedül a munkásosztály dolga. Ebben az összefüggésben jellemző, ahogyan a „gázló közepén” a válság problematikát a kapitalisztikus fejlődés minősége és finalitása oldaláról értelmezi, keresi a kiutat és közvonalazza benne a munkásosztály szerepét. Meg kell változtatni a politikai irányítást mondja, elengedhetetlen „a demokratikus rend korrekt működtetése, az állami beavatkozásoknak és mechanizmusok-

nak, a közigazgatás struktúrájának a tényleges megújítása, a közszolgálatok nagy civil intézményeinek, mint az oktatásnak, az egyetemeknek a reformja és hatékonyságuk növelése. Az állam problémái kiemelkedőek annyiban, hogy a kapitalisztikus fejlődés ma Itáliában megköveteli az állam nagyobb rendfokozatú irányítói beavatkozását és operatív képességét a gazdasági életben, mégpedig nem a nagy nemzeti és multinacionális csoportok érdekeinek alárendelve. A termelési szerkezet és a vállalkozói erők „dinamizmusa” egyfelől kiindulási alap és fontos feltétele az olasz válság meghaladásának, de másfelől ez nem homályosíthatja el a gazdaság mechanizmusának belső ellentmondásait, mert ezekből ered a közérdekű cselekvés és a politikai vezetés megújításának szükséglete.”⁹ Ebben vár fontos szerep a munkásosztályra és pártjára. Idézett kötetének 1979-ben kelt előszavához viszonyítva két évvel korábbi cikkében konkrétan tetemre hívta a politikai hatalom birtokosait, s ugyanezeket a kérdéseket így tárgyalja: „A ténylegesen minőségi döntés a források átirányítása a beruházások, a termelői alapok bővítése felé, e folyamat demokratikus és publikus vezetésének megteremtése, a tervezés konkrét elemeinek a bevezetése. Ez a fajta választás jelen van a hat(ok) (hat párt) megállapodásában (értsd: „a nemzeti szolidaritás” kormányzati programját – P. J.). Ha ebben az irányban... nehéz előremenni, annak oka, hogy sértjük a korábbi hatalom pozícióinak érdekeit, és komoly változtatásokat szándékozunk megtenni a múltbeli célokhoz viszonyítva.”¹⁰ Napolitano itt a kapitalisztikus termelésről beszél, nem értekezik a kapitalizmus szocializmussal való felváltásáról; felfogásában, amit a párt is képviselt, átmeneti állapotú egyes gazdaság képe körvonalazódott, amelyben létre kell jönnie a munka és a tőke együttműködésének.

A munkásosztály érdekvédelmét és stratégiai céljainak szempontjait illető dilemmákról két különböző történelmi szituációban kétféleképpen nyilatkozott. Ezek közül az első szorososan és

⁹ Uo. XVI. Bevezető (Introduzione).

¹⁰ Uo. 242. – (Eredeti közlés: *Rinascita*, 1977. november 11.) A Rinascita (Újjászületés) a párt 1944-ben alapított elméleti folyóirata, amely az 1970-es években már hetilap, aktuális gyakorlati politikai kérdésekről is tájékoztat.

szervesen illeszkedik – nevezzük így – az olasz marxizmushoz, Gramscihoz, ahogyan Eric J. Hobsbawm-nak az OKP-ról adott interjúkönyvében 1975 táján megfogalmazza (Gramsci 1924-es gondolatmenete alapján): „a munkásosztály és mozgalma számára az állam meghódítása mindenekelőtt azt jelenti, hogy képes legyen felülmúlni a kapitalistákat az ország termelő erőinek a kormányzásában. Ezt Gramsci alapvetőnek tartotta a hegemoniáért folytatott harc viszonylatában, valamint a munkásosztálynak mint új vezető osztálynak a megállapodásában.”¹¹ A második (és vele a másik Napolitano) a történelmi helyzetet látja másként és a kapitalizmus struktúráinak lényegi minőségi – nem utolsósorban az olaszországi osztályharc vívmányainak és a „létező” szocializmus megjelenésének hatására is bekövetkező – változását regisztrálja. Ennek hatására belátja, hogy a munkásosztály a megváltozott helyzetben önmagában nem tud továbblépni stratégiai céljainak megvalósítása felé, nem múlhatja felül a kapitalistákat a „termelő erők kormányzásában”, így arra jutott, hogy a munkásosztály és a tőkés csoportok együttműködése jelenti a jó megoldást. Hasonló felismerések vezettek a „történelmi kompromisszum” címszó alatt megismert politikai kísérlethez. Nyilvánvaló, hogy Aldo Moro elrablásán és meggyilkolásán kívül a hatalmi pozíciók körüli csatározás okozta a „nemzeti szolidaritás” kormányának, a „történelmi kompromisszum” politikájának elbukását; a Moro-ügy összefüggött a gazdasági-politikai hatalom körüli harcokkal.

Az Európa-politikába való beágyazódás – ezzel egyidejűleg a szociáldemokrata értékrendhez való közeledés – összefüggött azzal a kérdéssel, miként lehet a „gázló” közepén átvergődve közelebb kerülni ahhoz, ami minden politikai párt számára létkérdés: részesedni a politikai hatalomból. Az olasz kommunisták a pluralista politikai struktúrában nem számolhattak a „Téli Palota bevételével” végbemenő hatalomszerzéssel, csak a civil struktúráktól is körülvevett hatalmi rendszer részegységeibe és intézményeibe való araszoló behatolás elképzelhető, a

¹¹ Giorgio Napolitano: Intervista sul PCI, a cura di Eric J. Hobsbawm, Laterza, Roma-Bari, 1976. 61–62. (A hivatkozott Gramsci-írás eredeti közlése „La crisi italiana” címmel az „Ordine Nuovo” 1924. IX. 1. számában.)

„gázlóban” csak lépésről lépésre lehet haladni. Ez szükségszerűen maga után vonta a párt (és Napolitano) ideológiai-politikai felfogásának lényegi felülvizsgálatát. Giuseppe Vacca – aki a „gázlóhoz”, Napolitano könyvének új kiadásához a mai kor igényei szerinti előszót készített figyelembe véve az „európai szocialistává” vált szerző politikai önéletírásában összefoglalt eszmei evolúcióját – mindezzel kapcsolatban írta, hogy részben új, részben más értelmet nyert a párt léte.¹² A '70-es évek utáni politikai küzdelmek során felül kellett vizsgálni a párt forradalmiságára, a marxi-lenini tanokhoz való viszonyára, általában a kommunista világmozgalommal való kapcsolataira vonatkozó nézeteket – minden olyan kérdést, amely már a '70-es években is napirenden volt, de ideológiai „kettősségek” és „kétértelműségek” miatt megoldatlanok maradtak. Maga Napolitano írta politikai önéletrajzában (ezt idézi Vacca is), hogy a pártnak két korlától kellett megszabadulnia: az egyik a „párt forradalmi erejéről vallott hamis tudat” volt, a másik ebből következő alkalmatlansága a forradalmi helyzet híján levő „olasz politikai rendszer mozdulatlanságának feloldására”. Ez a pártot a „gázlóban” való megrekedésre kárhoztatta és ezzel együtt az olasz politikai rendszert is blokkolta,¹³ ami az OKP-t örök ellenzéki-ségre kárhoztatta volna. Persze egy dolog az utólagos bölcsesség, és egészen más tűnhet járható útnak akkor, amikor konkrét helyzetben kell cselekedni, ha „hamis tudattól” áthatva is, jelentős társadalmi energiákat mozgósítva, és figyelembe véve a párt és szavazóinak (12 milliós tömeg) szándékát és akaratát. Egyúttal pedig tekintettel lenni sokféleségükre, a „kettősségekre” és „kétértelműségekre”, amelyeket a párt és a mögé felsorakozott tömeg képviselt és hordozott magában. A tömeget, de legalább az „élcsapatát” (a pártot) összefogni, egyben tartani, egységes célok szerint vezetni kellett ott és akkor. Új felismerések csak a megszerzett tapasztalatokból fakadhatnak. Arról nem is beszélve, hogy az OKP-nak, dacára változatos kitörési kísérle-

¹² Giuseppe Vacca kéziratos formában juttatta el Napolitano könyve új kiadásához fűzött előszavát – ezúton köszönöm a szerző gesztusát.

¹³ Giorgio Napolitano: *Dal PCI al socialismo europeo. Un'autobiografia politica*, Laterza, Roma-Bari, 2005. 117. p.

teinek, ellenfelei részéről minden elképzelhető ürüggyel, a szovjet köteléktől függetlenül, csupán „olasz nemzeti kommunista identitása” miatt csak elutasításban volt része, nem kerülhetett kormányra. A helyzete akkor változott meg, amikor identitást váltott. Akárhogyan is történt, akármi is történt az OKP körül az akkori ellentmondások feloldására Napolitano a '70-es évek derekán külpolitikai megbízatásokat kapott a pártjától.

A „gázlóból” – tehát részben a kormányzati, részben az ellenzéki státusból – nézve a belpolitikával érintkező nemzetközi helyzetet, az olasz kommunista vezetés számára világosnak tűnt, hogy a párt belpolitikai kötöttségeinek és (proletár) internacionalista kötelezettségeinek a viszonya felülvizsgálatra szorul. A „proletár” jelző a párt nemzetközi politikájában gyakorlatilag zárójelbe került. Nem feltétlenül és nem elsősorban azért, mert hazai partnerei állandóan revolvertették szovjet kapcsolatai és a szovjet külpolitika régi hagyományú támogatása miatt – ami 1956 után (az SZKP XX. kongresszusa, Magyarország események), majd főleg 1968 Csehszlovákiája után már nem lett volna indokolt –, hanem azért is, mert az OKP a „proletár internacionalizmust” a szovjet ideológia és állami külpolitika automatikus helyeslésére vonatkozó felszólításnak vélte és elutasította. A párt „új internacionalizmust” szorgalmazott, az egyes nemzetek autonómiájának, a kommunista pártok önállóságának elvét vallotta, és elvárta Moszkvától ezeknek az elveknek a tiszteletben tartását. Nem ismerte el a szovjet párt ideológiai monopóliumát, nem ismerte el az SZKP-t a mozgalom vezető pártjának, és a Szovjetuniót sem tekintette a szocializmus vezető államának abban az értelemben, hogy Moszkvában döntsének más államok belügyeiről. Az OKP követte Togliatti sugalmazásait a mozgalom policentrizmusáról, s nemzetközi politikai állásfoglalásaiban következetesen utalt a szocializmust építő és a szocializmus felé lépéseket tevő országok politikai önállóságának garanciáira – 1968 Csehszlovákiája kapcsán megingathatatlanul. Olyan megkerülhetetlen tényező volt ez, amely a párt politikai irányvonalának kibontakozására, a „szocializmus olasz útján” való előrehaladásra kedvezően hathat, hitelesíti érvelési lehetőségeit az olasz belpolitikában.

Ha a „gázlóból” nézzük a nemzetközi helyzetet, kirajzolódnak a nemzetközi viszonyok önálló értékelésének szempontjai, valamint a helyzet problémáinak feltárását célzó alapvetések a nemzeti érdek és a nemzetközi viszonyok kapcsolatának értelmezésére vonatkozóan – azaz arra vonatkozóan, hogy Olaszország krízise hogyan viszonyul a krízis nemzetközi aspektusaihoz, a nemzetközi gazdasági és politikai együttműködés rendszeréhez. Akkoriban még nem használták a „globalizmus” fogalmát, noha a nemzetközi gazdasági kapcsolatok egyre bővültek, s érvényesült a nemzetgazdaságok egymásra utaltsága. Észak és Dél, Kelet és Nyugat planetáris kapcsolatrendszeréről, a „harmadik világ” „fejlődő országairól”, környezetvédelemről, a nemzetközi biztonságról, az emberiség fennmaradásának nagy kérdéseiről folytak a diskurzusok, és természetesen különböző fórumokon eszmét cseréltek a földgolyó valamennyi államának békés egymás mellett éléséről, a béke megőrzéséről, a fegyverkezési verseny megállításáról – a nukleáris katasztrófa elkerülése érdekében. Az OKP kapacitásának jelentős részét fektette ezekbe a vitákba, s maga Napolitano aktívan részt vett a párt nemzetközi vonalának kimunkálásában. Írásaiból nyomon követhető külpolitikai látásmódjának világossága és tudatossága. A *gázló közepén* előszavában írta: „...a válság, a világhelyzet elemzéséből, ahogyan mi láttuk, az következik, hogy a munkásmozgalomnak két kihívás súlyát kell magára vállalnia. Az egyik: az iparilag fejlett országok termelését és fogyasztását oly módon kell átstrukturálni, hogy hozzájáruljanak a harmadik világ, jelesül a legszegényebb országok önálló fejlődéséhez, erőteljesebb (gazdasági) növekedésükhöz, segítsék egy új nemzetközi gazdasági rend építését, a gazdagság (értsd: az anyagi javak. – P. J.) másfajta disztribúcióját. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy a változáshoz mennyire lényeges a béke, az emberi civilizáció túlélésének biztosítása, nem különben azt, hogy mindennek megvalósítása a fegyverkezési verseny csökkentésén, a leszerelés beindításán, a katonai kiadások által felemésztett hatalmas erőforrások visszaszerzésén (értsd: a gazdaságba való beforgatásán – P. J.), a tényleges nemzetközi együttműködés fejleszté-

sén keresztül történhet meg.”¹⁴ A másik kihívás az olasz válság belső ellentmondásainak európai dimenzióban való megoldása, folytatta Napolitano, hivatkozva az európai egység, a későbbi Unió egyik elméleti szülőatyjának tartott Altiero Spinellire.¹⁵ Spinelli a tárgykörben autentikus tekintély volt, s 1979-ben az európa parlamenti választások alkalmából Napolitano javaslatára került a párt listájára. A választók bizalmából elnyerte mandátumát.

Napolitano és más olasz kommunista vezetők gondolataiban sok bölcsességet, előrelátást fedezhetünk fel mai szemmel, akár a globalizmus optikájából visszatekintve is. Ám túlzások, tévedések és illúziók is fellelhetőek bennük. Ilyen volt a Mezzogiornóban és az olasz viszonyok között kivitelezhetetlen „teljes foglalkoztatás” lebegtetése: ez az állandósult munkanélküliség miatt politikai propagandacélokból indokolt volt, ám ugyanakkor irreális, miként az maradt mind a mai napig. Más problémák is hosszasan metelyezték a közéletet, mint például a korrupció, amely mintegy másfél évtized múltán szétfeszítette az olasz politikai rendszert, és jelen pillanatig virul; ebben a kontextusban említhető az intézményi reformok körüli huzavona, a tekervényes bizonytalanságok sora, nem különben a szervezett bűnözés (a szicíliai maffia, a nápolyi camorra, a calabriai 'ndrangheta, az apuliai Sacra Corona). E bűnbandák makacsul ellenálltak az államrend biztonsági szerveinek, egyes időszakban nyeresre álltak velük szemben. Egyes „kiemelkedő holttestek” (ügyész, bíró mint maffiaáldozatok) vagy rendőrtisztek állami temetésére Szicíliába érkező vezetőket a helyi lakosok tehetetlenségük miatt nem egyszer kifütyülték és inzultálták.

A nemzetközi viszonyokról, az OKP „új internacionalizmusáról” szólva megállapíthatjuk, hogy a párt gyakorlati diplomáciá-

¹⁴ Uo. XXXIII-XXXIV.

¹⁵ Altiero Spinelli (1907–1986) – az európai föderalizmus teoretikusa. 1924–1937 között tagja volt az OKP-nak, ám amikor bírálta a Komintern és Sztálin politikáját, kizárták. Spinellit még 1927-ben letartóztatták illegális kommunista tevékenység vádjával, ettől kezdve járta a börtönöket, illetve Ponza, majd Ventotene szigetére deportálták. 1941-ben itt írta barátaival a *Kiáltvány a Szabad és Egységes Európáért* c. dokumentumot. 1943-ban megalapította a Föderalista Európa Mozgalmát.

jában szükségszerűen sokasodtak a szovjet álláspontoktól eltérő véleménynyilvánítások, s a szovjet párt vezetőivel ideológiai és politikai kérdésekben ütközési felületek nyíltak. A Szovjetunió 1979-es afganisztáni akciója nem enyhített ezen a helyzeten, nem arra mutatott, hogy Moszkva megszívlelné a fegyverkezési és a katonai versengés csökkentésére irányuló olasz kommunista javaslatokat. Viták folytak a két párt között az Európai Gazdasági Közösség és a NATO megítéléséről, ez utóbbit illetően a katonai tömbök szembenállási politikájának meghaladásáról és más kérdésekről, valamint az emberi jogokról, a szabadságjogokról, a plurális demokrácia gyakorlatáról, az ellenzék elismeréséről. Megtorpant az enyhülés, és tovább folyt a fegyverkezési verseny. A viták folyamán az OKP és az SZKP között nőttön nőtt a távolság és az OKP érthetően nyitottabbá vált a szociáldemokrata pártok iránt. Napolitano, aki a pártban továbbra is aktívan részt vett a nemzetközi politika kidolgozásában, nem véletlenül kapta a feladatot, hogy a nyugat-európai fővárosokban a szociáldemokrata vezetők, valamint az OKP politikája iránt fokozódó érdeklődést elemző megfigyelők előtt ismertesse a párt külpolitikai vonalát. Az érdeklődés növekedése bekövetkezett a „nemzeti szolidaritás” érvénybe lépésével, és nem szorult vissza a formula felbomlásával, az OKP-nek az ellenzékbe való visszatéréseivel sem, ugyanis a párt továbbra is jelentős (30 százalék körüli) választói támogatást élvezett. Nem lehetett gettósítani; külpolitikai nyitottsága és a kommunista mozgalomhoz fűződő kapcsolatainak kritikus kezelése lassan hatástalanította azt a fajta érvelést, hogy szovjet-barátsága miatt ki kell zárni az olasz politikai hatalomból. Napolitano külpolitikai missziójának támpontjai ezen a talajon fixálódtak, és a maga részéről határozottan védte álláspontját. Az európai fővárosokban elért sikerei prognosztizálták a tengeren túli, amerikai meghívásának lehetőségét. Olasz kommunisták hosszú időn át nem kaphattak beutazási vízumot az Egyesült Államokba. Napolitanót Massachussets egyeteme már 1975-ben meghívta, ám megtagadták tőle a beutazási engedélyt; 1978-ban viszont – figyelembe véve az OKP politikájának változását – az amerikai adminisztráció lehetővé tette az útját. Több amerikai

egyetem kvalifikált hallgatósága előtt megtarthatta előadásait az OKP céljairól és az olasz politika jövőjére vonatkozó elképzeléseiről, ám érdeklődéssel kísért előadásai nem eredményezték a valóságos politikai természetű kapcsolatok felvételét az olasz kommunista exponens és amerikai politikusok között. Azután azonban, hogy a Ford–Kissinger-kettős által követett elzárkózó magatartás lejárt, és a Carter–Brzezinski-féle, konstruktívabbnak látszó irányzat érvényesült, jelentős elmozdulás ment végbe az amerikai politika és az OKP viszonyában. Brzezinski szerint – írja Silvio Pons, a kérdés avatott kutatója – „a kommunistákat a kormányon kívül kell tartani, előmozdítandó az evolúciójukat... Azt állította, hogy bátorítani kell a kommunista mozgalom tendenciáit a desztalinizálás és a deleninizálás felé – ezek a tendenciák igen előrehaladtak az OKP-nál –, a kommunistáknak a kormányzásban való részvétele azonban nem kedvezne, hátráltatná ezeket a tendenciákat.”¹⁶

Originális konstruktivitás volt ez a maga nemében az OKP viszonylatában, és jöllehet Pons az atlantai Jimmy Carter elnöki archívumban fedezte fel Brzezinski idézett feljegyzését, az OKP vezetői fölmérték az amerikai politikusok magatartásának lényegét, vagyis azt, mi a politikai ára a kormányra jutásuknak. Ezt az árat nem voltak hajlandók megfizetni, legalábbis nem olyan mértékben, ahogy Brzezinski elvárta volna. 1990 után viszont már nem volt szükség efféle ideológiai obulusokra, hiszen teljesen megváltozott a nemzetközi politikai helyzet. Brzezinski meglegedésére szétesett a Szovjetunió és a korábbi szervezésű, a lenini ideológiai kánont valló nemzetközi kommunista mozgalom. Napolitano a változásokat megélve pártjának átalakulási folyamatában,¹⁷ az egymással vitatkozó áramlatok kavargásában, élére állt egy önálló frakciónak. Ezt „miglioristának” (magyarul: „javítónak”, nem a „talajjavítás” agrár értelemben vett melioristának) nevezhetjük, és részben az egykori mérsékelt

¹⁶ Silvio PONS: *Berlinguer e la fine del comunismo*. Giulio Einaudi editore, Torino, 2006. 95–96.

¹⁷ Az OKP-ból első menetben létrejött a Baloldal Demokratikus Pártja és a Kommunista Újjáalapítás elnevezésű másik párt, melyek később még további változásokon estek át, ám ezekkel itt nem foglalkozom.

amendolai csoport folytatásának foghatjuk fel, azzal a különbséggel, hogy arculatát Napolitano szabta meg. Nem is nagyon emlékeztetett ez Amendolára – más és más tendenciájú korok lenyomatát hordozta egyikük és másikuk politikai pályájának íve. Napolitano a változások évadában elkötelezte magát a szociáldemokrata opció mellett,¹⁸ konkrét politikai tevékenységét pedig az intézményrendszer kuszáltságának rendezésére fordította. Új és fontos funkciókat kapott 1992–1994-ben: betöltötte a képviselőház elnöki tisztét, majd 1996-ban Romano Prodi balközép (*Olajfa* néven is ismert) kormányában belügyminiszter lett.

Napolitano akkor foglalta el a parlament elnöki székét a Montecitorio palotában, amikor folytak az ügyészi vizsgálatok a korrupciós ügyekben. Sorra idézték be kihallgatásra a parlamenti képviselőket, politikusokat, köztük minisztereket és pártvezetőket – az eljárások crescendója fülsértő volt. Megrázó, tragikus esemény is árnyékot vetett a parlamentre, amikor az egyik képviselő öngyilkos lett. Olyan esetekben, amikor a gyanúsítottaknak parlamenti mentelmi joga volt, az ügyészségi kezdeményezések a parlament elnökségéhez futottak be. Napolitano – mint írta – arra az álláspontra helyezkedett, hogy „a Képviselőháznak el kell végeznie a maga dolgát maximális egyenességgel és gyorsasággal. Segítenie kell az igazságszolgáltatást.”¹⁹ Ezzel párhuzamosan érvényesítette a másik alapelvét: meg kell őrizni a parlament intézményi szuverenitását és egységét, mint olyan intézményét, amely demokratikusan választott testületként a „népfelség” sérthetetlen és legfelsőbb szerve. Tehát amíg az eljárások le nem zajlanak, ezektől függetlenül is biztosítható az intézmény működése, az ország jogrendjének, politikai stabilitásának érdekében. Egyedül ez az alapállás biztosíthatja az új választások kiírásáig a közélet folytonosságát, az elhatalmasodó problémák minden más jellegű megkö-

¹⁸ Giorgio NAPOLITANO: *Dal PCI al socialismo europeo. Un' autobiografia politica*. Laterza, Roma–Bari, 2005. – Napolitano politikai önéletrajzban vázolja útját az európai szocializmushoz.

¹⁹ Giorgio NAPOLITANO: *Dove va la Repubblica*. Rizzoli, Milano, 1994. 16. – A felzaklatott légkörű évek naplószerű megelevenítése.

zelítése ártalmas kalandorság lenne. Határozottan fellépett a szélsőjobb provokációi, a parlament szuverenitása elleni akciók, a gátlástalan hangulatkeltés ellen. Ezen az alapon indult el az olasz politikai nagytakarítás, melynek egyik garantálója Giorgio Napolitano volt. Következétesen sürgette a politikai intézmények átszervezésének megkezdését – a választási reformtól a pártok finanszírozásáig –, szem előtt tartva az alkotmányos alapelveket, az alkotmány demokratikus szellemiségét és a nemzeti egységet.

Elveihez és meggyőződésének szilárdságához a köztársaság elnökeként is hű maradt.